

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

RumeliYA
Yayıncılık ve Publishing

Karacaibrahim Mah. Nüzhet Somay Cad. 49B K. 3 D. 7
Merkez/Kırklareli

Sancak Bölgesi Osmanlı Kültür Mirası:
Novi Pazar Hazire Şahideleri
Osmansko kulturno naslijeđe Sandžaka
Nišani u haremima novopazarskih džamija

ISBN: 978-605-70154-0-2

Hazırlayanlar/Priredili:

Dr. Yasin YAYLA

Dr. Ensar ALEMDAR

Uzman Nesip PEPIĆ/Mr. Nesip PEPIĆ

Dr. Halil İbrahim EROL

Ar. Gör. Mehmet TUNCER/Asistent Mehmet TUNCER

Doç. Dr. Yakup YILMAZ/Doc. dr. Yakup YILMAZ

Proje Danışmanı/Projektini savjetnik:

Prof. Dr. Mesut AYAR

Boşnakçaya Tercüme /Prijevod na bosanski

jezik:

Nesip PEPIĆ

Kapak ve sayfa tasarımı/Dizajn i prijelom:

Rumeysa KARACA

Baskı/Ştampa:

ELMA BASIM

Halkalı cad. Nu: 164 B4 Blok
Sefaköy/Küçükçekmece – İSTANBUL
Telefon: +90 (212) 697 30 30
Belgegeçer: +90 (212) 697 70 70

Birinci baskı: İstanbul, 2020 Aralık/ Prvo

izdanje: Istanbul, decembar 2020.

Baskı sayısı: 300 adet/Tiraž: 300 primjeraka

TİKA
T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

Bu kitap, Kırklareli Üniversitesi ve Sırbistan Türkiye Mezunları Derneğinin ortaklığı ile gerçekleşen
ve TİKA tarafından desteklenen

“Sancak Bölgesi Osmanlı Kültür Mirası: Novi Pazar Hazire Şahideleri”

başlıklı milletlerarası projenin mahsulüdür.

Ova knjiga je nastala kao rezultat međunarodnog projekta

“Osmansko kulturno naslijeđe Sandžaka - Nišani u haremima novopazarskih džamija”

koji je realiziran u saradnji sa Univerzitetom u Kırklareliju i Udruženjem maturanata Turske u

Srbiji (ASMAT) i podržan od strane Turske agencije za saradnju i koordinaciju (TIKA).

Sancak Bölgesi Osmanlı Kültür Mirası
Osmansko Kulturno Naslijeđe Sandžaka

NOVİ PAZAR

HAZİRE ŞAHİDELERİ

NIŞANI U HAREMIMA NOVOPAZARSKIH DŽAMIJA

Çeviri yazı ve Tercüme
Transkripcija i Prijevod

SUNUŞ

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Pasifik'ten Orta Asya'ya, Ortadoğu ve Afrika'dan Balkanlara, Kafkasya'dan Latin Amerika'ya kadar 5 kıtada 150'ye yakın ülkede bilgi ve tecrübesini paylaşarak ülkemizin milletler arası işbirliği faaliyetleri ve kalkınma yardımları çerçevesinde, ilgili kuruluşlarla koordinasyon içerisinde, ekonomik, sosyal ve insani kalkınma süreçlerini destekleyecek, ortak tarihî ve kültürel mirasımızın geleceğe taşınmasını sağlayacak sürdürülebilir proje ve etkinlikleri gerçekleştirmek misyonu ile faaliyetlerini sürdürmektedir.

İşbirliğinde bulunulan devlet ve topluluklarla iktisadi, ticari, teknik, sosyal ve eğitim gibi muhtelif alanlardaki ilişkileri projeler, programlar ve faaliyetler aracılığıyla geliştiren ajansımız aynı zamanda bugün sınırlarımız dışında kalsalar da gönül coğrafyamızın güzide köşelerinde yer alan ecdad yadigarı kültürel mirasımızın ihyası, geleceğe taşınması adına yaptığı hizmetlerle de ehemmiyeti izahtan vareste bir misyonu yerine getirmektedir.

Kültürel hizmetlerimizin bir numunesi olarak kitap hüviyetine bürünen bu çalışma TİKA'nın desteği, Sırbistan-Belgrad Program Koordinasyon Ofisi'nin mihmandarlığı, Kırklareli Üniversitesi ve Sırbistan Türkiye Mezunları Derneği'nin işbirliği ile gerçekleştirilen "Sancak Bölgesi Osmanlı Kültür Mirası: Novi Pazar Hazire Şâhideleri" başlıklı projenin mahsulü olarak elinizde bulunmaktadır. Projenin nihayetinde Osmanlı döneminde teşekkül etmiş idari bir bölge olarak bugün Sırbistan'ın güney batısında yer alan Novi Pazar'daki camii hazirelerinde kaybolmaya yüz tutmuş kültürel ve tarihî mirasımızın nişaneleri olan mezar taşları tespit edilerek kayıt altına alınmış; ardından Latin harflerine aktarılarak Boşnakçaya/Sırpçaya tercüme edilmesiyle de ilgililerin istifadesine sunulmuştur.

PREZENTACIJA

Turska agencija za saradnju i koordinaciju (TIKA) svoje znanje i iskustvo dijeli u gotovo 150 zemalja, na 5 kontinenta i to od Tihog okeana do Centralne Azije, od Bliskog Istoka i Afrike do Balkana, od Kavkaza do Latinske Amerike. Svoje aktivnosti realizira u okviru aktivnosti međunarodne saradnje i razvojne pomoći koju Republika Turska pruža u koordinaciji sa relevantnim institucijama kroz održive projekte i aktivnosti koje afirmišu ekonomske, socijalne i kulturne procese i na taj način našem zajedničkom historijskom i kulturnom naslijeđu obezbjeđuju svjetliju budućnost.

Naša Agencija kroz razne projekte, programe i aktivnosti koje realizira u raznim državama, istovremeno razvija i unaređuje odnose sa istima u oblasti ekonomije, trgovine, tehnološkog razvoja, društva i obrazovanja, čime ispunjava jednu veoma važnu i jasnu misiju kada je u pitanju obnova i očuvanje kulturnog naslijeđa naših predaka, koje se nalazi na širokom geografskom prostoru sa čijim narodima dijelimo zajedničku prošlost.

I ova studija "Osmansko kulturno naslijeđe Sandžaka - Nišani u haremima novopazarskih džamija" koja je, uz podršku naše Agencije i pod vođstvom Kancelarije programa koordinacije u Beogradu, nastala kao rezultat projekta koji je realiziran u saradnji sa Univerzitetom u Kırklareliju (Kırklareli Üniversitesi) i Udruženjem maturanata Turske u Srbiji (ASMAT), jedan je od pokazatelja aktivnosti Turske agencije za saradnju i koordinaciju (TIKA) u oblasti kulture. U okviru ove studije koja se po prvi put pojavljuje pred čitalačkom publikom, u džamijskim haremima u Novom Pazaru, koji je u osmanskom periodu bio centar jedne administrativne regije, a koji se danas nalazi na jugozapadu Srbije evidentirani su i identifikovani nišani, koji predstavljaju obilježja našeg zajedničkog kulturnog i historijskog naslijeđa.

İÇİNDEKİLER

- 4 SUNUŞ
- 8 ÖN SÖZ
- 10 GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YENİ PAZAR (NOVİ PAZAR)
- 16 METİN NEŞRİNDE İZLENEN USUL
- 19 AHMED VOJVODA (KORAĆKA)
- 29 ALTUN ALEM
- 103 BOR (HADŽI HURREM)
- 127 BUKREŠ (PALANKA)
- 135 DIBAK ISHAK
- 145 FERHADIJA (TREBINJSKA)
- 159 HAJRUDIN BAJRAMLU (PARIČKA)
- 229 KURI ČEŠME
- 237 LEJLEK (AHMED-BEG SILAHDAR)
- 243 ŞAHİDELERİN KRONOLOJİK SIRALAMASI

SADRŽAJ

- 5 PREZENTACIJA
- 9 PREDGOVOR
- 11 OD PROŠLOSTI DO DANAS NOVI PAZAR
- 17 METODOLOGIJA U PRIPREMI TEKSTA
- 19 AHMED VOJVODA (KORAĆKA)
- 29 ALTUN ALEM
- 103 BOR (HADŽI HURREM)
- 127 BUKREŠ (PALANKA)
- 135 DIBAK ISHAK
- 145 FERHADIJA (TREBINJSKA)
- 159 HAJRUDIN BAJRAMLU (PARIČKA)
- 229 KURI ČEŠME
- 237 LEJLEK (AHMED-BEG SILAHDAR)
- 243 HRONOLOŠKI REDOSLIJED NIŠANA

Tarihin seyir defterine kaydedilen onca savaşa, fetih hareketinin devletler nezdinde, toplumlar özelinde siyasi, dinî, iktisadi farklı saikleri, manaları olduğu muhakkaktır. Harp meydanının sanallaştığı, kalemin kılıca galebe çaldığı, teknolojik üstünlük ve inovasyonun geçer akçe olduğu günümüz dünyasının aksine 19. yüzyıla kadar temel zenginlik kaynağının “toprak” olduğu gerçeği göz önüne alındığında savaşların temel motivasyonunun başında devletlerin “topraklarını genişletmek” fikrinin olduğu görülecektir. Bu fikrin bir yansıması olarak kurulduğu yıllarda Osmanlı Devleti’nin; batısında, zayıf düşmüş Bizans topraklarını fethetmesi, doğusunda ise beyliklere bölünmüş Anadolu topraklarını kendisine katmasıyla başlayan “İmparatorluk” süreci Balkanlara yapılan fetih hareketleriyle taçlanmış. Aslında, ORTAYLI’nın da dediği gibi “Osmanlı İmparatorluğu her şeyden önce 14. ve 15. yüzyıllarda bir ‘Balkan İmparatorluğu’ olarak doğup gelişmiştir”.

Binlerce kilometrede at koşuran, üç kıtaya hükmeden, çatısı altına aldığı farklı unsurları altı asrın aşkın bir süre ile yöneten Devlet-i Aliyye’nin Balkan coğrafyasını yurt tutmak, vatan edinmek amacıyla 14. yüzyılın ortalarında başlayan ve yaklaşık 550 yıl süren Balkanlar serüveni 1900’lü yılların başında nihayete ermiştir.

Literatüre bakıldığında Osmanlı’nın Balkan topraklarındaki varlığının bidayetinden nihayetine kadarki dönemine ilişkin farklı disiplinlerin penceresinden bu coğrafyayı merkez itihaz eden kıymetli çalışmaların yekünü göze çarpar. Bu yekün içerisinde hâlihazırda Balkan coğrafyasının çeşitli bölgelerinde kalan Osmanlı kültür mirasıyla ilgili çalışmalar yapılmış olsa da özeldir Sancak bölgesi Novi Pazar camii hazirelerinde yer alan toprağa basılmış bir mühür ve tarihe düşülmüş birer not olarak sadece mezarda yatanın kimliğine değil, bir medeniyete, bir varoluşa da şahitlik eden “şahide”ler hakkında derli toplu bir çalışmanın olmayışı¹ bizi bu çalışmaya sevkeden saiklerin başında gelmektedir.

Çalışma kapsamında ilk olarak proje ekibi tarafından 26 – 29 Eylül 2019 tarihleri arasında yapılan saha çalışması neticesinde Novi Pazar’da bulunan Ahmed Vojvoda [Voyvoda], Altun Alem, Bor (Hacı Hurrem), Bukreš [Bukreš] (Palanka, Sultan IV. Murad), Dibak Ishak, Ferhadije [Ferhadiye] (Trebin), Hajrudin Bajramli [Hayreddin Bayramli] (Parice), Kuri Češme [Kuru Çeşme] ve Lejlek [Leylek] camilerinin hazirelerinde 181 tanesinde yazı bulunan toplamda 318 mezar taşı tespit edilmiştir. Akabinde görsel olarak kaydedilen mezar taşlarının bulunduğu mekânların camilerin hazire planları çıkartılmıştır. Mezar taşlarının tasnif işleminin ardından latin harflerine çevirileri ve Boşnakça tercüme yapılmıştır. Mezar taşlarının kronolojik sıralaması merhumların ve merhumelerin isimleriyle birlikte bir dizin olarak ayrıca verilmiştir. Sıralamada da görüleceği üzere şahidelerin çoğu 19. yüzyıldan önceki tarihte tespit edilebilen ise sekiz adet mezar bulunmaktadır. Bunlardan en eski tarihlisi Altun Alem Camii haziresi A/5’te yer alan 1150 [=1737-1738] yılında şehit düşmüş Hüseyin isimli bir askere aittir. Yine Altun Alem Camii B/4’te yer alan 1166 [=1752-1753] yılında vefat eden Haseki Mehmed Ağa’nın mezarı da eski mezarlardandır. Ayrıca, Altun Alem Camii B/14’te yer alan ve 1199 [=1784-1785] yılında vefat eden Bosna Valisi İsmail Paşa’nın mezarı da hem eski tarihlili hem de mühim mezarlardan biridir.

Bölgedeki köklü aileleri ya da daha önceden bölgede yaşamış aileleri ve bölgeye etki eden ya da bölgenin etki ettiği coğrafyaları tespit etmek açısından şahidelerdeki bilgiler mühimdir. Bu sebeple şahidelerde bulunan sülale isimlerini ve yer adlarını zikretmek yerinde olacaktır. Sülalelerin isimleri şunlardır: Bancović, Begović, Bulić, Čatović, Faković, Handroš, Karamustafić, Koničanin, Koškovač, Laić, Mumčić, Nokić, Nuhović, Sadović, Zulović. Yer adları ise şunlardır: Biševa, Bobovik, Bosna, Drama, Edirne, Filibe, İpek, **İslimye**, Libohova, Paralova, Plav, Rasova, Seniče, Taşlica, Ujice, Yakova, Yeni Pazar.

Türk ve Boşnak kültürüne bir nebze mesabesinde de olsa katkı sağlamasını umduğumuz bu çalışmaya verdikleri desteklerden dolayı başta Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansına, proje paydaşımız Sırbistan Türkiye Mezunları Derneği başkanı Nazim LIČINA’ya, bölge ile ilgili tarihi bilgilerde müzehirine başvurduğumuz Saraybosna Üniversitesi Tarih Enstitüsü müdürü Dr. Sedad BEŠLIJA’ya, ihtiyaç duyduğumuz materyal ve görselleri paylaşma nezaketinde bulunarak katkı sunan TİKA Belgrad PKO asistanı Semir ALIĆ’e, camilerin genel fotoğraflarını bizim için çeken Galip GİCİĆ’e, saha çalışmaları sırasında yardımlarını gördüğümüz Murat DAĞLI’ya, covid-19 salgını sebebiyle sahaya ulaşamadığımızda bıkrıcı isteklerimizi asla geri çevirmeyen Emin HRAPOVIĆ ve Lejla MELAJAC’a, çalışmanın her aşamasında bir editör gibi teklif ve tavsiyelerini gördüğümüz Nurullah KARACA ile yardımlarını esirgemeyerek bizlere sadece evinin değil yüreğinin de kapılarını açan Halil ŠEHOVIĆ’e mihmandarlığı için hassaten teşekkürü bir borç bilmekteyiz.

¹ Bu noktada Mehmed MUJEZINOVIĆ: “İslamski epigrafski spomenici Novog Pazara [=Yeni Pazar’ın İslami Epigrafski Anıtları]”, *Novopazarski Zbornik*, Novi Pazar 1986, 10. C, 113-130. ss. künyeli çalışmanın Altun Alem camiiindeki 17 tane mezar taşının okunuşu ve Boşnakçaya tercümesinin yer almasıyla adı zikredilebilecek derli toplu tek çalışmadır diyebiliriz.

Çinjenica je da svi ratovi i osvajački pohodi, koje bilježi hronika ljudske historije imaju različite političke, vjerske i ekonomske motive i interpretacije u očima država i društava. Kada se uzme u obzir činjenica da je sve do 19. vijeka glavni izvor bogatstva bila “zemlja” za razliku od savremenog svijeta u kojem je bojno polje virtualizirano, znanje u prednosti nad mačem, a tehnološka superiornost i sofistiranost postali trend dolazi se do zaključka da je tada osnovna motivacija ratova bila ideja „širenja teritorija“ država. Kao odraz ove ideje, “imperijalni proces” Osmanske države započet osvajanjem oslabljenih vizantijskih teritorija na zapadu i aneksijom teritorija Anadolije na istoku, koja je bila podijeljena na kneževine (begluke) krunisan je osvajačkim pohodima na Balkanu. U tom smislu, Ilber ORTAYLI kaže: „*Osmanska imperija se u 14. i 15. vijeku, prije svega razvila kao „Balkanska imperija“.*“

Osmanska država se prostirala na tri kontinenta i više je od šest stoljeća pod svojim krovom vladala i upravljala različitim narodima i etničkim zajednicama. Balkanska “avantura” ove države započela je pohodima na konju sredinom 14. vijeka i trajala sve do početka dvadesetog vijeka, što je period duži od pet stotina godina. Kada pogledamo literaturu osmanske provenijencije, dolazimo do zaključka da postoji značajan broj dragocjenih djela koja kroz lepezu različitih disciplina obrađuju prisustvo Osmanlija u zemljama Balkana i to od početka do kraja njihove vladavine. Činjenica je da postoje vrijedne studije i djela, koja govore o osmanskom kulturnom naslijeđu u raznim dijelovima Balkana. Međutim, kada su u pitanju nišani u Sandžaku ili u užem smislu nišani koji se nalaze u haremima novopazarskih džamija, a koji nisu ništa drugo do povijesna svjedočanstva i svjedoci, ne samo identiteta onih koji se nalaze u mezaru već i civilizacije koja je egzistirala na ovom prostoru, ne postoje sveobuhvatna djela i studije koja se njima bave, što je za nas bio jedan od glavnih motiva za izradu ove studije.¹

Projektni tim je u okviru studije između 26. i 29. septembra 2019. godine obišao hareme novopazarskih džamija, kao što su Ahmed Vojvoda džamija, Altun Alem džamija, Bor (Hadži Hurem) džamija, Palanka džamija (džamija Sultan Murata IV) u Bukrešu, Dibak Ishak džamija, Ferhadija (Trebinjska) džamija, Hajrudin Bajramli (Parička) džamija, Kuri češme džamija i Lejlek džamija i u njima kao rezultat terenskog rada izvršio inventuru ukupno 318 nišana, od kojih je 181 sa natpisom. Uslijedila je izrada planova spomenutih džamijskih harema, koji sadrže vizuelno zabilježene nišane. Nakon kategoriziranja nišana izvršena je transkripcija njihovih natpisa na latinici i prijevod na bosanski jezik. Pored toga, u studiji se nalazi i poseban indeks sa imenima umrlih prema hronološkom redoslijedu na osnovu čega se dolazi do zaključka da većina nišana sa natpisom datira iz 19. vijeka. Osam nišana potiče iz 18. vijeka, od kojih najstariji pripada vojniku po imenu Husejn, koji je 1150. [=1737-1738.] godine poginuo kao šehid (*Harem Altun Alem džamije A/5*). Također, jedan od starijih nišana je i nišan, koji pripada hasećiji Mehmed-agi, koji je preselio 1166. [=1752-1753.] godine. (*Harem Altun Alem džamije B/4*). Pored toga, jedan od starih i važnih nišana je i nišan bosanskog valije Ismail-paše, koji je preselio 1199. [=1784-1785.] godine. (*Harem Altun Alem džamije B/14*).

Podaci na nišanima su važni u smislu utvrđivanja starih i poznatih plemena ili porodica koje žive ili su ranije živjele na određenom geografskom prostoru i bile utjecajne na tom prostoru. Stoga, smatramo važnim spomenuti imena plemena i toponime koji se spominju na nišanima, koji su predmet naše studije. U okviru studije naišli smo na imena plemena kao što su: Bandžović, Begović, Bulić, Čatović, Faković, Handroš, Karamustafić, Koničanin, Koškovač, Ljajić, Mumđić, Nokić, Nuhović, Sadović i Zulović, kao i na toponime: Biševa, Bobovik, Bosna, Drama, Edirne, Plovdiv, Peć, Sliven, Libohova, Paralovo, Plav, Rasovo, Sjenica, Pljevlja, Užice, Đakovica i Novi Pazar.

Zahvaljujemo se najprije Turskoj agenciji za saradnju i koordinaciju (TIKA) na podršci koju je dala za izradu ove studije za koju se nadamo da će u određenoj mjeri dati doprinos afirmaciji turske i bošnjačke kulture. Pored toga, zahvaljujemo se sudioniku projekta predsjedniku Asocijacije maturanata Turske u Srbiji (ASMAT) Nazimu Ličini, zatim direktoru Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu dr. Sedadu Bešliji sa kojim smo se konsultovali po pitanju određenih historijskih podataka, asistentu kancelarije Turske agencije za saradnju i koordinaciju (TIKA) u Beogradu Semiru Aliću, koji je bio krajnje ljubazan da sa nama podijeli materijal i slike koje su nam bile potrebne, Galibu Giciću, koji nam je dostavio slike džamija, Muratu Dağlıju, koji nam je nesebično pomogao prilikom terenskog rada, Emini Hrapoviću i Lejli Melajac, koji nikada nisu odbili naše napore zahtjeve kada zbog pandemije Covid-19 nismo mogli izaći na teren, Nurullahu Karadži, koji je poput urednika sa svojim prijedlozima i preporukama bio uz nas u svim fazama ove studije i konačno Halilu Šehoviću, koji nam nije otvorio ne samo vrata svoje kuće, već i vrata svoga srca, ukazujući nam gostoprimstvo i nesebičnu pomoć.

¹

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YENİPAZAR (NOVI PAZAR)

Yenipazar sancağı olarak isimlendirilecek olan bölgenin tamamının Osmanlılar tarafından fethi XIV. yüzyılın sonlarında tamamlanmıştır. Trgovište'nin (Pazarışte), Osmanlılar tarafından Eski Pazar olarak adlandırılması sebebiyle yeni kurulan şehre Yenice Pazar-Yenipazar ismi verilmiştir. Tarihi kaynaklar Yenipazar (Novi Pazar) şehrinin Osmanlılar tarafından İshakoğlu İsa Bey öncülüğünde XV. yüzyılın ortalarında kurulmuş olduğunu göstermektedir. Yenipazar Osmanlı döneminde 1477'den itibaren Bosna sancağına bağlı olarak yönetim hiyerarşisinde yer almıştır. 1878 Berlin Kongresi kararları neticesinde Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde bulunan Balkanlardaki topraklar büyük oranda azalmıştır. Bu gelişmelerle irtibatlı olarak XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Yenipazar şehrinin idari statüsünde değişikliğe gidilmiştir. 1878'de Berlin Antlaşması ile Yenipazar sancağı Bosna vilâyetinden ayrılarak Kosova vilâyetine bağlanmış ve bu düzenlemeyle Yenipazar, Yenipazar sancağında on bir kazadan biri olarak yer almıştır. Ancak yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde 1879 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması ile birlikte bu bölgeye uluslararası statü verilmiştir. Mevcut statü 1912 yılına kadar sürmüştür. Yenipazar sancak topraklarının 1913'de Sırlar ve Karadağlılar arasında paylaşılmasıyla Osmanlı hakimiyetinden nihai olarak çıkmıştır. 1945-1992 yılları arasında Yugoslavya Devleti'nin sınırları içinde kalan şehir, 1992 yılında Yugoslavya'nın dağılmasıyla Sırbistan Cumhuriyeti'nin hakimiyetine girmiştir. 2006'da bağımsızlığını ilan eden Karadağ Cumhuriyeti'nin Sırbistan Cumhuriyeti'nden ayrılmasıyla Yenipazar, Sırbistan'ın sınırları içinde kalmıştır.

Tarihî süreçte Dubrovnik, Saraybosna, Belgrad, Sofya ve İstanbul'u birbirine bağlayan önemli ticaret güzergahlarının Yenipazar'dan geçmesi şehrin hızlı gelişmesine katkı sunan önemli unsurların başında gelmektedir. XV. yüzyıl boyunca Hristiyan nüfusun peyderpey azaldığı şehirde Müslüman nüfus XVI. yüzyılın ilk yarısında çoğunluk hâline gelmiştir. Bölgenin müslümanlaşmasına yakından bakıldığında iki unsurun etkili olduğu görülmektedir: Bunlardan ilki, Osmanlıların fethedilen topraklarda izlediği iskân siyasetidir. İslam topraklarında yaşayan Müslüman ahali fethedilen yeni topraklara yerleştirilmiştir. İkincisi, bu siyasetin dolaysız etkisiyle bölge halkının Müslüman olmasıdır. Dolayısıyla, bu gelişmelerle birlikte demografik değişimin tabii bir neticesi olarak şehrin mimari çehresi de önemli ölçüde değişmiştir. Bu dönüşümün geçici olduğunu ileri sürmek tarihî gerçeklere uzak düşecektir. Nitekim, bir kısmı günümüze ulaşan cami, mescit, imaret, kervansaray, bedesten, tekke, hamam, medrese ve mektep gibi İslam medeniyetinin alamet-i farikası olan unsurlar şehrin mimarisinde muhkem bir yer edinmiştir. 1600'lerin başlarına gelindiğinde, tarihi kayıtlar Yenipazar'ın üç cami, on üç mescit, on sekiz Müslüman ve dört Hristiyan mahallesine sahip olduğunu belgelemektedir. Şehir Osmanlı döneminde önemli

NOVI PAZAR (YENİPAZAR) U PROŞLOSTI I SADAŞNJOSTI

Proces osvajanja teritorije koja će kasnije dobiti naziv Novopazarski sandžak od strane Osmanlija u potpunosti je završen krajem XIV. vijeka. Budući da su Osmanlije Trgovište nazivali Eski Pazar (*Staro Trgovište*, odnosno *Stari Pazar*), novoosnovanom gradu je dato ime Jenidže Pazar, odnosno Jeni Pazar (*Yeni Pazar*) (*Novo Trgovište* ili *Novi Pazar*). Historijski izvori pokazuju da su Osmanlije Novi Pazar osnovali polovinom XV vijeka pod vođstvom Isabega Ishakovića.

Kao rezultat odluka Berlinskog kongresa 1878. godine, teritorije na Balkanu na kojima je dominiralo Osmansko carstvo su se u velikoj mjeri smanjile. U vezi s ovim razvojem događaja u prvoj četvrtini XIX stoljeća došlo je do promjena u administrativnom statusu grada Novog Pazara. Naime, 1878. godine odlukama Berlinskog kongresa Novopazarski sandžak je izdvojen iz Bosanskog sandžaka i pripojen Kosovskom vilajetu, tako da je tim uređenjem Novi Pazar bio jedna od jedanaest kaza, koje su se tada nalazile u sastavu Novopazarskog sandžaka. Međutim, Istanbulskom konvencijom potpisanom 1879. godine ova je regija dobila međunarodni status, koji je trajao do 1912. godine. Podjelom teritorije Novopazarskog Sandžaka između Srbije i Crne Gore 1913. godine, Novi Pazar je definitivno izašao iz okvira granica Osmanske države i bio pripojen Srbiji. Od tada pa do danas u svim promjenama koje su se ticala ustrojstva država na ovom prostoru ostao je u sastavu Srbije.

Činjenica je da su trgovački putevi koji su povezivali Dubrovnik, Sarajevo, Beograd, Sofiju i Istanbul prolazili kroz Novi Pazar bili jedan je od najvažnijih faktora koji su tada doprinijeli brzom razvoju i progresu grada. U demografskom smislu muslimansko stanovništvo u gradu je u prvoj polovini XVI vijeka postalo većinsko dok se broj hrišćanskog stanovništva postepeno smanjivao. Kada se pažljivo promatra i analizira prihvatnje islama u ovoj regiji, vidi se da su dva faktora imala presudan utjecaj. Prvi od njih je demografska politika koju su Osmanlije sprovodile, koja se ogledala u naseljavanju novoosvojenih zemalja. Muslimansko stanovništvo koje je živjelo u islamskim zemljama naseljavano je u novoosvojenim teritorijama. Drugi faktor je proces prihvatnje islama od strane lokalnog stanovništva koji se odvijao u novim društveno-političkim i socijalno-klasnim uslovima koji su nastali uspostavom nove vlasti. Usljed toga, kao prirodna posljedica demografskih promjena grad je značajno mijenjao svoj građevinsko-arhitektonski izgled. Tvrditi da je ova transformacija bila privremena nije u skladu s povijesnim činjenicama. Zapravo, karakteristični elementi islamske civilizacije poput džamija, mesdžida, imareta, karavan-saraja, bezistana, tekija, hamama, medresa i škola, od kojih su neki preživjeli do danas, zauzeli su značajno mjesto u arhitekturi grada. Historijski zapisi govore da je Novi Pazar početkom XVII stoljeća imao tri džamije, trinaest mesdžida, osamnaest muslimanskih i četiri hrišćanske mahale. Grad

gelişmeler kaydetmesiyle birlikte birtakım sorunlarla da karşı karşıya kalmıştır. Şehir ilk ciddi tehlikeyi 1689'da yaşamıştır. Bu hadise neticesinde bazı bina ve eserler tahribata uğramıştır. Ardından Osmanlı yönetimi şehri yeniden imar ve inşaya girişmiş ve yüksek bir mevkide şehir savunması için kale (palanka) yapılmıştır. Şehrin yaşadığı sorunlar 1806-1808 yılları arasında da devam etmiştir. Özellikle 1809'da Yenipazar şehrinin ateşe verilmesinin XVI. yüzyıla ait birçok yapının tamamen ortadan kalkmasına yol açmış olduğu görülmektedir.

1683'teki II. Viyana kuşatması sonrasında yaşanan toprak kayıplarıyla Osmanlı hakimiyetinde kalan topraklara göç dalgası başlamıştır. Özellikle de 1912 yılından itibaren Yenipazar'da yaşayan Müslümanlar peyderpey Osmanlı Devleti sınırlarında kalan bölgelere göç etmek durumunda kalmıştır. 1938'de Türkiye ve Yugoslavya arasında imzalanan antlaşma neticesinde Novi Pazar ve çevresinde yaşamakta olan 40 bini aşkın Müslüman Türkiye'ye göç etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar Sırbistan'dan toplam 250 bin Müslümanın Türkiye'ye göç ettiği tahmin edilmektedir. 2011 yılı verilerine göre şehrin nüfusunun (%77,13 Boşnak, %16,17 Sırp, %0,04 Karadağlı, %1,23 Arnavut ve %3,72 diğer) dağılımında Boşnaklar hâkim unsur olmayı sürdürmektedirler. Yaşanan bu göç dalgaları neticesinde, Novi Pazar'da kalanlarla göç etmek durumunda kalıp Türkiye'ye gelenler arasında akrabalık ilişkileri günümüzde de sürmektedir. Dolayısıyla, mezar taşlarıyla alakalı yapılan bu minvaldeki araştırmalar her iki coğrafyanın geçmişe uzanan köklü gönül bağlarını ortaya çıkarması açısından önemini her seferinde yeniden hatırlatmaktadır.

Diğer taraftan tarihî sürece bir başka açıdan bakıldığında, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Yenipazar'da Osmanlı dönemi boyunca farklı zamanlarda inşa edilen İslam kültür eserlerinin bir kısmının zarar görmüş ve birçokunun ise tamamen yıkılmış olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin geçmişte sayısı otuz beşe ulaşan camiden günümüze sadece on yedisi ulaşabilmiştir. Bunlar arasında Hacı Ferhad tarafından 1540'ta yaptırılan Ferhadije (Ferhadije) Camii, Mevlânâ Muslihuddin tarafından 1550 senesinde yaptırılan Altun Alem Camii, Hacı Hürrem tarafından 1560-1561'de yaptırılan Bor Camii, 1623-1640 yılları arasında inşa ettirilen Bukreš (Sultan IV. Murad, Palanka) Camii, Ahmed Voyvoda tarafından tahminen XVI. yüzyılın başlarında yaptırılan

Ahmed Voyvoda (Voyvoda) Camii ve Havale Ahmed Bey tarafından yaptırılan Lejlek (Leylek) Camii bulunmaktadır. Bunların haricinde Kuri Češme, Dibak Ishak ve Hajrudin Bajramlu (Hayreddin Bayramlı) Novi Pazar'daki camiler arasında mevcudiyetini korumaktadır. Yaptığımız bu saha çalışması da mezkûr camilerin hazirelerindeki mezar taşlarının envanterinin çıkarılarak kayıt altına alınmasından müteşekkildir.

Zamanın bizatihi kendisi olduğu gibi ruhunun (zeitgeist) da değişmesinin kültürel mirasın tahrip olmasına yol açtığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla bu tür envanter çalışmalarını icra etmek her geçen gün daha fazla önemiyet kazanmakla doğru orantılı şekilde zorlaşmaktadır. Zira eserlerin zamana karşı mukavemeti tabiatları itibarıyla mütemediyen azalmaktadır.

Bugün Novi Pazar'da Osmanlı döneminden kalan yukarıda zikredilen camilerde, kimisi harap halde yüzlerce mezar taşı vardır. Bu taşlardan bir kısmı doğal olarak zamanın yıpratıcı etkilerine yenik düşerek yok olmuştur. Bunların bir kısmı yıkılarak toprak altında kalmış, birçoğu kırılmış ve bazıları da çeşitli amaçlarla yerlerinden söküldüğünden kaybolmuştur. Mezar taşı olarak kullanılan malzemenin niteliği de bunların günümüze ulaşımındaki etkenlerden biridir. Yani mezar taşlarının ortadan kalkmasında illa bir bilinçli tahribat aramak doğru olmayacaktır.

Peki bu projeye konu olan Novi Pazar camilerindeki Osmanlı dönemine ait mezar taşlarının envanterinin çıkarılması niçin önemlidir? Öncelikle, tarihî mezar taşlarının bir şehrin adeta hafzası ve kültürel şeceresi olduğu artık herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Zamanın hızlı akıp gittiği günümüz modern toplumlarında insanların çoğu, belki artık şehir dışına çıkarılmış olan asri mezarlıklar sayesinde, ölümü olduğu kadar geçmişi de daha az hatıra getirir durumdadır. Ölüm mevzusu başka bir yazının konusu olarak kalsın ve biz burada geçmişin derin bir izi olması yönünde mezarları ve mezar taşlarını ele alalım. Kaldı ki bugün herhangi bir hazirenin birkaç yıl farkla çekilen iki fotoğrafında bile birçok değişim fark edilebilmektedir ve burada maalesef her bir değişimin tarihî bir tanıklığın yok oluşu olarak düşünülmesi gerekir. Hangi medeniyete ait hangi şehirde olursa olsun durum aynıdır. İyi niyetli bir hazire düzenlemesi ya da bir tamirat, sonuçta bu işi yapanların bilinçli olup olmamasına göre bu açıdan önemli sonuçlara yol açabilir. Toplanıp hazirenin kenarına istiflenen taşların varlığı bile izah

se tokom osmanskog perioda suočavao s određenim problemima. Grad je 1689. godine doživio prvu ozbiljnu opasnost, kada su bili oštećeni određeni spomenici i građevine. Tada je osmanska uprava započela obnovu i izgradnju grada, pri čemu je radi odbrane grada sagrađena tvrđava (palanka) na visokom položaju. Isto tako, tokom 1806, 1808, i 1809. godine godine grad je bio izložen napadima od kojih su mnoge građevine sagrađene u XVI stoljeću potpuno nestale kao posljedica paljenja grada.

Gubitkom teritorija nakon opsade Beča 1683. godine, otpočeo je talas migracija u zemlje koje su ostale pod osmanskim vlašću. Pogotovo od 1912. godine, veliki broj muslimana koji je živio u Novom Pazaru je migrirao u regije unutar granica Osmanskog carstva. Kao rezultat sporazuma potpisanog 1938. godine između Turske i Jugoslavije, više od 40 hiljada muslimana iz Novog Pazara i okoline emigriralo je u Tursku. Procjenjuje se da je do izbijanja Drugog svjetskog rata ukupno 250 hiljada muslimana iz Srbije emigriralo u Tursku. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, Bošnjaci su i dalje dominantni kada je u pitanju broj stanovnika ovog grada (77,13% Bošnjaka, 16,17% Srba, 0,04% Crnogoraca, 1,23% Albanaca i 3,72% ostalih). Rodbinske veze između onih koji su ostali u Novom Pazaru i onih koji su bili primorani emigrirati i došli u Tursku do danas se održavaju. U tom smislu, ova vrsta istraživanja nadgrobni spomenika svaki put podsjeća na važnost otkrivanja duboko ukorijenjenih i neraskidivih veza između ova dva geografska prostora koje datiraju iz prošlosti.

S druge strane, gledajući na povijesni tok, poznato je da je još od kraja XVII stoljeća bilo pokušaja sknavljenja i uništavanja islamskih kulturnih spomenika u Novom Pazaru, koji su građeni u različito vrijeme tokom osmanskog perioda, pri čemu su mnogi od njih potpuno uništeni. Na primjer, od trideset i pet džamija koliko ih je bilo u prošlosti, samo je sedamnaest preživjelo i opstalo do danas. Među njima su Ferhadija džamija koju je sagradio Hadži Ferhad 1540. godine, Altun Alem džamija koju je sagradio Mevlana Muslihudin Abdulagani 1550. godine, Bor džamija koju je sagradio Hadži Hurrem 1560/61. godine, džamija Sultan Murata IV ili Palanka džamija u Bukrešu sagrađena između 1623. i 1640. godine, Ahmed Voyvoda džamija koju je sagradio Ahmed Voyvoda u prvoj polovini XVI vijeka i Lejlek džamija, koju je sagradio Havale Ahmed-beg. Osim njih,

u Novom Pazaru se danas nalaze i džamije kao što su Kuri Češme džamija, Dibak Ishak džamija i Hajrudin Bajramlu džamija. Ova terenska studija koju smo sproveli sastoji se od popisa i evidencije nišana koji se nalaze u haremima spomenutih džamija. Činjenica je da promjena duha vremena (zeitgeist) kao i samo vrijeme dovodi do postepenog urušavanja spomenika kulturne baštine i njihovog nestanka. Stoga je sprovođenje istraživanja ove vrste svakim danom sve teže i teže jer se usljed temporalnosti i prirode materijala od kojeg su nišani pravljene njihova izdržljivost konstantno umanjuje.

Danas se u haremima spomenutih novopazarskih džamija iz osmanskog perioda nalaze na stotine nišana od kojih su neki oronuli i dotrajali, neki prirodno nestali podležući efektima temporalnosti, neki oboreni na zemlju, dok se neki nalaze ispod površine zemlje. Također, mnogo je i onih koji su polomljeni i sa raznim namjerama iz mezarja u kojima su se nalazili vađeni i nestajali. Kvalitet materijala, koji se koristio za izgradnju nišana također, je, jedan od faktora od kojih je ovisio njihov opstanak ili nestanak. Naime, ne bi bilo ispravno tvrditi da je namjerno i ciljano uništavanje bilo jedini razlog nestanka nišana.

Zašto je danas toliko važno izvršiti inventuru nišana koji datiraju iz osmanskog perioda i nalaze se u haremima novopazarskih džamija, a koji su predmet ovog projekta? Prije svega, svima je poznata činjenica da povijesni nadgrobni spomenici predstavljaju, tako reći, memoriju i kulturni rodoslov jednog grada. U današnjim modernim društvima u kojima je temporalnost veoma izražena, drevna groblja ne predstavljaju sastavni dio modernog grada što je možda jedan od razloga da se ljudi u znatnoj mjeri manje sjećaju, kako svoje prošlosti tako i smrti. Naravno, predmet ove naše studije nije smrt već mezarja i nišani koji predstavljaju duboki trag prošlosti. Štaviše, danas se mogu primijetiti mnoge promjene čak i kada uporedimo dvije fotografije nekog mezarja od kojih je jedna snimljena nekoliko godina ranije, a druga kasnije. Stoga, nažalost, svaku novonastalu promjenu o kojoj je ovdje riječ treba tretirati kao nestanak jednog povijesnog svjedočanstva bez obzira kom civilizacijskom krugu pripada grad u kojem se taj spomenik nalazi. Dobronamjerno uređenje mezarja i džamijskih harema ili njihova rekonstrukcija je neophodna stvar, ali pravi efekti takvih aktivnosti prvenstveno zavise od svjesnosti ljudi u čijoj su odgovornosti održavanje i mezarja i džamijskih harema. Čak i prisustvo nišana nagomilanih

etmeye çalıştığımız durumu işaret etmektedir, ki bu, tarihî tahribatin en hafifidir.

Bu anlatılanlar elbette sadece Novi Pazar'a has bir durum değildir. İstanbul, Bursa, Edirne ve daha nice Osmanlı şehirinde benzer sahneler vardır. Ancak bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dışında kalan Osmanlı şehirlerindeki durum daha bir hassastır, daha bir ehemmiyet arz etmektedir. Böyle yörelerdeki mezar taşları, oranın kültürel kimliğini de yansıtır. Büyük badireler atlatıp, bugüne ulaşabilen ve asla unutulmaması gereken Osmanlı kimliğini...

Novi Pazar camilerindeki hazirelerde bulunan mezar taşları şekil bakımından birbirine benzemektedir. Osmanlı taşrasındaki birçok örneği gibi buradaki mezar taşlarında estetik ve sanatsal göstergeler pek bulunmaz. Çok az taşta beyaz mermer kullanılmış, bu da bugün yazısız olan taşların yazılarının zamanla silinmesine yol açmış olmalıdır. Bununla birlikte bu taşlar dahi korunması gereken maddi kültür unsurları olarak kabul edilmelidir.

Mezar taşları arasında şekil açısından toplum içindeki yeri ve mensubiyeti gösterenler bulunmaktadır. Birkaç yeniçeri mezarı ile kalemiye ve askeriyeye mensup olduğu belli olan kişilerin mezar taşları buna örnektir. Erkek mezar taşlarında farklı birkaç form kullanılmış, kadın mezar taşları ise hemen tek bir formda yapılmıştır. Düz dikdörtgen yapıda ve üst kısmı sivri kemer formunda yuvarlatılmıştır. Erkek mezar taşları ise çoğu dikdörtgen prizma ve silindir formunda olup üstünde mezar sahibinin toplumdaki konumuna göre başlıkları bulunmaktadır. Cami hazirelerinde olmaları sebebiyle ilmiye sınıfına ait kişilerle bazı tarikat mensupları medfundur. Çok net olmamakla birlikte...

TİKA'nın Balkan ülkelerinde İslam kültür mirasının korunmasına yönelik gösterdiği dikkat ve titizlik sayesinde tahribata uğrayıp kaybolmaya yüz tutan birçok eser restore edilerek geçmişin karanlık dehlizlerinde unutulup gitmekten kurtarılmıştır. Nitekim 2009'da kurulan Sırbistan'daki TİKA Belgrad Proje Koordinasyon Ofisi bugüne kadar 223 proje faaliyetini desteklemiştir. Bu katkıların başında Veliko Gradiste Belediyesi sınırları içinde bulunan II. Bayezid'in 1483'te yeniden inşa ettirdiği Ram Kalesi olmak üzere Belgrad'da bulunan Sokullu Mehmet Paşa Çeşmesi ve Damat Ali Paşa Türbesi ile Kalemeydan Küçük Merdivenler'in restorasyon çalışmaları gelmektedir. Ayrıca, bu tür desteklerin

Sjenica şehrindeki tarihî Valide Sultan Camii'nin restore edilerek 2019'da açılmasında olduğu gibi sadece fizikî varlıkların tamir ve restore edilmesinden ibaret olduğunu söylemek yapılan çalışmaları eksik göstermek olacaktır. Zira 2016'da beş cilt hâlinde neşredilen *Balkanlarda İslâm: Miadı Dolmayan Umut* adlı birçok akademisyen ve araştırmacının katkı verdiği hacimli çalışma bu duruma güzel bir örnektir. Yine nihayete erdirilen bu çalışmamız da TİKA'nın teşvik ve destekleriyle gün yüzüne çıkartılmıştır.

Prof. Dr. Mesut AYAR

Kırklareli Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı

Kaynaklar

Aruçi, Muhammed. "Sancak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36. C, İstanbul 2009, 99-102. ss.

Aruçi, Muhammed. "Yenipazar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43. C, İstanbul 2013, 468-471. ss.

Binbaşı M. Nasrullah ve Kolağası M. Rüştü, *Osmanlı Atlası: XX. Yüzyıl Başları*, haz. Rahmi Tekin ve Yaşar Baş, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

Gluhavičanin, Senad, *Historijat pazarskih džamija*, ADM Grafika, Novi Pazar, 2018.

Hacısalihoglu, Mehmet. "Sırbistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37. C, İstanbul 2009, 121-126. ss.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*, 1. C, çev. İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2006.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi (20. Yüzyıl)*, 2. C, çev. Zehra Savan, Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul 2006.

Kafkasyalı, Muhammet Savaş (ed.). *Balkanlarda İslâm: Miadı Dolmayan Umut*, 1-5. C, TİKA Yayınları, Ankara 2016.

Kaya, Samra Ugljanin. "Sırbistan Novi Pazar'daki Geleneksel Konutların Mimari Özellikleri ve Koruma Sorunları Üzerine Bir Araştırma", *Yüksek Lisans Tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019.

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sirbistan_da_223_projeyi_hayata_gecirdi-38499

i nasloženih na rubu određenih harema ili mezarja, samo po sebi govori o stanju koje pokušavamo objasniti, a to je najjednostavniji oblik uništavanja povijesti.

Naravno, ovo nije samo situacija specifična za Novi Pazar. Sličnih scena ima u Istanbulu, Bursi, Edirnama i mnogim drugim osmanskim gradovima. Međutim, situacija u osmanskim gradovima koji su ostali izvan granica Republike Turske, znatno je osjetljivija i zaslužuje mnogo veću pažnju, jer nišani koji su ostali u tim krajevima odražavaju kulturni identitet tih krajeva, odnosno osmanski identitet koji je prošao kroz mnoga teška vremena, koji je preživio do današnjih dana i koji nikada ne smije biti prepušten zaboravu.

Nišani koji se nalaze u haremima novopazarskih džamija sličnog su oblika. Na njima nema puno estetskih i umjetničkih pokazatelja, što je i svojstveno nišanima u marginalnim područjima Osmanskog carstva. Vrlo mali broj nišana je urađen od mramora pa su zbog toga mnogi natpisi na njima vremenom nestali. Međutim, čak i ovi nišani bez natpisa trebaju se smatrati elementima materijalne kulture, koje treba zaštititi.

Među nišanima postoje oni koji po obliku pokazuju svoj položaj i status u društvu. Kao primjer za to mogu se navesti nekoliko nišana čiji natpisi ukazuju da pripadaju janjičarima i birokratama. Kada su u pitanju muški nišani, primjećuje se prisustvo nekoliko različitih oblika, dok su skoro svi ženski nišani izrađeni u samo jednom obliku. Riječ je o nišanima koji imaju pravougaonu strukturu čiji je gornji dio zaobljen u obliku zašiljenog luka. Što se tiče muških nišana, većina njih su u obliku pravougaonih prizmi i cilindara iznad kojih se nalaze određene kape ili turbani, ovisno o položaju njihovih vlasnika u društvu. Na osnovu toga utvrdili smo da su u džamijskim haremima, koji su predmet ove naše studije, iako ne u velikom broju, ukopane i osobe koje pripadaju kategoriji *ilmije*, kao i pripadnici određenih tarikata.

Zahvaljujući pažnji i predanosti Turske agencije za saradnju i koordinaciju (TIKA) prema očuvanju islamske kulturne baštine u zemljama Balkana, mnogi spomenici koji su bili na rubu nestanka, obnovljeni su i sačuvani od zaborava u mračnim hodnicima prošlosti. Naime, Kancelarija Turske agencije za saradnju i koordinaciju (TIKA) u Beogradu, koja je počela sa radom 2009. godine do sada je podržala 223 projektne aktivnosti među kojima se izdvajaju restauracija tvrđave Ram, koja se nalazi u sastavu Opštine Veliko Gradište, a koja je 1483. godine podignuta po nalogu sultana Bajazita II, restauracija

Česme Mehmed-paše Sokolovića, Damad Ali-pašinog turbeta i Malih stepenica na Kalemegdanu u Beogradu i restauracija historijske Valide Sultan džamije u Sjenici, koja je otvorena 2019. godine.

Pored podrške koju pruža na polju restauracije i popravke materijalnih dobara, aktivnosti Turske agencije za saradnju i koordinaciju (TIKA) se ogledaju i u pružanju pomoći u realizaciji i drugih značajnih aktivnosti. Jedna od takvih je i voluminozna studija, koja je 2016. godine objavljena u pet tomova pod nazivom "Islam na Balkanu – Neiscrpljena nada" u čijoj su izradi uzeli učešće mnogi akademici i istraživači, kao i ova naša studija, koja je zahvaljujući njenj pomoći i podršci ugledala svjetlost dana.

Prof. dr. Mesut AYAR

Dekan Fakulteta za prirodne i društvene nauke
Univerziteta u Kırklareliju

Literatura

Aruçi, Muhammed. "Sancak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul 2009, str. 99-102.

Aruçi, Muhammed. "Yenipazar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, str. 468-471.

Binbaşı M. Nasrullah ve Kolağası M. Rüştü, *Osmanlı Atlası: XX. Yüzyıl Başları*, haz. Rahmi Tekin ve Yaşar Baş, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

Gluhavičanin, Senad. *Historijat pazarskih džamija*, ADM Grafika, Novi Pazar, 2018.

Hacısalihoglu, Mehmet. "Sırbistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, str. 121-126.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*, C. 1, çev. İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2006.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi (20. Yüzyıl)*, C. 2, çev. Zehra Savan, Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul 2006.

Kafkasyalı, Muhammet Savaş (ed.). *Balkanlarda İslâm: Miadı Dolmayan Umut*, C.1-5, TİKA Yayınları, Ankara 2016.

Kaya, Samra Ugljanin. "Sırbistan Novi Pazar'daki Geleneksel Konutların Mimari Özellikleri ve Koruma Sorunları Üzerine Bir Araştırma", *Yüksek Lisans Tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019.

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_sirbistan_da_223_projeyi_hayata_gecirdi-38499

GÖSTERMELER

[okunaksız]	şahidedeki pürüz(ler) ya da siliklik sebebiyle okunamadı
[kırık]	şahidedeki kırık(lar) sebebiyle okunamadı
[...]	okunamadı
[=]	tercüme
[]	metinde olmayıp eklenen yerler

METİN NEŞİRİNDE İZLENEN USUL

Metin neşrinde izlenen usul şöyle sıralanabilir:

1. Toplam dokuz cami haziresinde 318 mezar taşı tespit edilmiştir. Bu mezar taşlarının 181 tanesi okunaklı yazı bulunmaktadır. Çalışmada her cami haziresi için ayrı bir bölüm ayrılmıştır. Bu bölümlerde; önce caminin fotoğrafı, ardından hazirenin şekli ve mezar taşlarının numaraları ile birlikte yerini gösteren hazire planı verilmiştir. Planın ardından haziredeki mezar taşlarından okunacak metne sahip olanlar birer sayfada gösterilmiştir. Bu sayfalarda şahidenin fotoğrafı, şahide metninin bilgisayar hatlı Osmanlı harfleri ile yazılışı ve latin harfli çeviri yazı ile okunuşu ardından da metnin boşnakçaya tercümesi verilmiştir. Hazirelerde bulunan yazısız ve okunaksız mezar taşları ise her bölümün sonunda hazire planındaki numarasına göre fotoğraflarıyla birlikte gösterilmiştir.
2. Taşların bazıları zamana, bazıları ise insanların müdahalelerine yenik düşmüştür. Bu sebeple ihtiva ettikleri pürüzler, kırıklar vb. sebebiyle okunamaz hâle gelmiştir. “Göstermeler” başlığında da görüleceği üzere taşın pürüzü ya da taşdaki siliklik sebebiyle okunamayan yerler [okunaksız], taşdaki kırık sebebiyle okunamayan yerler [kırık] ifadeleriyle, bu sebepler dışında okunamayan yerler ise köşeli parantez içinde üç nokta [...] ile gösterilmiştir. Ayrıca bazı taşların da bir kısmı toprağa gömülü bulunmaktadır. Bu durumdaki taşlar da [Mezar taşının devamı toprağa gömülüdür.] ifadesi ile metin içinde gösterilmiştir.
3. Boşnakçada soy isimlerin sonunda bulunun *ic* ifadeleri Osmanlı harfli metinde **ك** harfleriyle *ik* şeklinde yazılmıştır. Latin harfli çeviri yazıda görülen harflerin gösterilmesi gerektiği düşüncesiyle bu kısımlar *ik* şeklinde yazılmıştır; fakat Boşnakçaya tercümesinde *ic* diye gösterilmiştir. Mesela: **فاقوڤيک** faqovik [=Faković].
4. Osmanlının önce *meḥmed* daha sonra *meḥmed* diye telaffuz ettiği **محمد** kelimesi Boşnakçada, özellikle son dönemlerde, daha çok *muḥamed* şeklinde telaffuz edilmektedir. Metni neşredilen mezar taşları bugün Boşnakça konuşulan coğrafyada kalmış olsa da Osmanlı dönemine [1299-1922] ait olduğu için çeviri yazı kısmında *mehmed* imlası Boşnakçaya tercüme kısmında ise *muḥamed* imlası tercih edilmiştir.
5. Hazirelerdeki taşlardan bazıları Osmanlı hakimiyetinden sonraki döneme ait olsa da Osmanlı harfleri ile yazıldıkları için Osmanlı kültür mirasının bir parçası olarak görülmüş ve çalışmaya dâhil edilmiştir.

POJAŠNENJA ODREĐENIH POJMOVA I ZNAKOVA

[nečitko]	Ovaj dio natpisa nije pročitano zbog nečitkosti ili fizičke oštećenosti nišana.
[polomljen]	Ovaj dio natpisa nije pročitano zbog polomljenosti nišana.
[...]	Ovaj dio natpisa nismo uspeli pročitati.
[=]	Prijevod arapskog i bosanskog teksta na turski jezik i ekvivalent datuma
[]	Mjesta se ne spominju u tekstu, ali su dodata

METODOLOGIJA U PRIPREMI TEKSTA

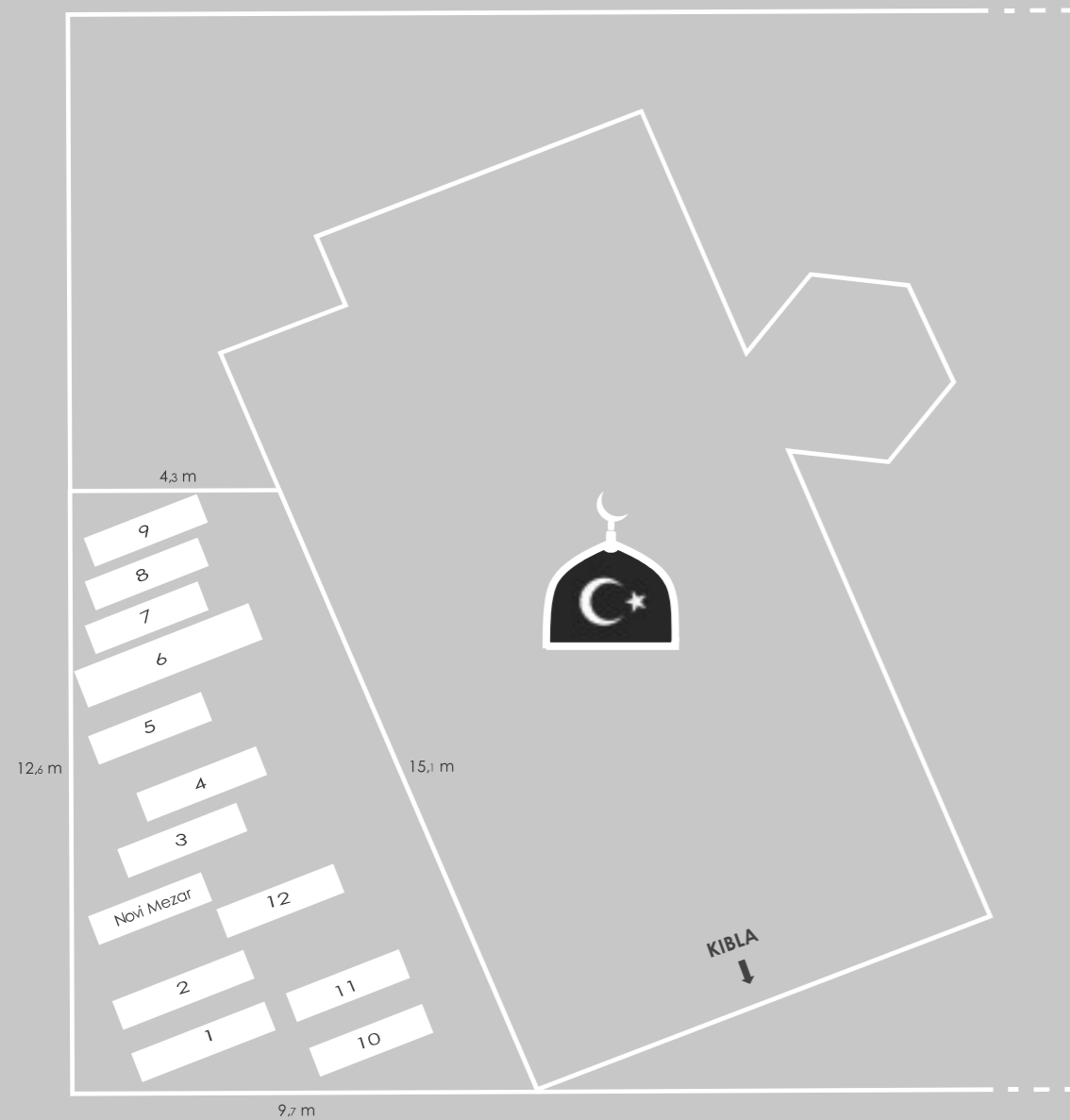
Metodologija koju smo slijedili u pripremi teksta može se prikazati na sljedeći način:

1. U devet džamijskih harema identifikovano je 320 nišana od kojih 181 ima čitljiv natpis. U studiji je za svaki džamijski harem dato posebno poglavlje. U svakom poglavlju prvo je prikazana fotografija džamije, zatim plan džamijskog harema u kojem su prikazani izgled harema, brojevi nišana i lokacija na kojoj se nalaze. Nakon toga je svaki nišan sa natpisom prikazan na posebnoj stranici na kojoj se nalazi fotografija nišana, tekst natpisa nišana na osmanskom jeziku otkucan na računaru, transkripcija natpisa i prijevod natpisa na bosanski jezik. Nišani bez natpisa, sa oštećenjima i nečitkim natpisom, koji se nalaze u džamijskom haremu, zajedno sa fotografijama prikazani na kraju svakog poglavlja prema njihovom broju u planu džamijskog harema.
2. Neki nišani podlegli su vremenu, a neki ljudskoj intervenciji zbog čega su površine nekih od njih neravne i sa fizičkim oštećenjima koje onemogućavaju čitanje sadržaja njihovih natpisa. Kao što se može vidjeti i u dijelu koji smo naslovili kao “*Pojašnjenje određenih termina i znakova*”, dijelove teksta na nišanima, koji zbog neravnina ili oštećenosti nisu pročitani, označili smo sa [nečitko]. Isto tako, dijelove teksta nišana koji zbog loma nisu pročitani označili smo sa [polomljen], dok smo mjesta na nišanima koja nismo uspeli pročitati označili sa tri tačke u uglastoj zagradi [...]. Pored toga, dijelovi jednog broja nišana nalaze se ispod površine zemlje. Njih smo označili tekstualnim sadržajem u uglastoj zagradi [Ostatak nišana se nalazi ispod površine zemlje].
3. Nastavci “*ic*” koji se nalaze na kraju prezimena u bosanskom jeziku, u izvornom tekstu na osmanskom jeziku napisani su kao **ك** kao “*ik*”. Vodeći se pravilom da transkripcija treba biti u duhu izvornog teksta, ovi nastavci su i prilikom transkripcije napisani kao “*ik*”, ali su u prijevodu na bosanski jezik prikazani kao “*ic*”. Na primjer, prezime Faković je u izvornom tekstu na osmanskom jeziku napisano kao **فاقوڤيک** u transkripciji Faqovik, a u prijevodu na bosanski jezik Faković.
4. Ime **محمد** koje su Osmanlije prvo koristili kao Meḥmed, a kasnije kao Mehmed i u transkripciji i u prijevodu na bosanski jezik, pisali smo kao Mehmed iz razloga što većina nišana datira iz XIX vijeka.
5. Pored toga što neki od nišana u džamijskim haremima, koji su predmet ove studije pripadaju postosmanskom periodu, uvršteni su u sadržaj ove studiju iz razloga što sadrže natpis na osmanskom jeziku, što nam daje pravo da i njih tretiramo dijelom osmanskog kulturnog nasljeđa.

**AHMED VOJVODA
(KORAĆKA)**

AHMED VOJVODA HAZİRE PLANI / PLAN DŽAMIJSKOG HAREMA

AHMED VOJVODA

Mezar Taşı
Nišan

01

ŞAHİDENİN OSMANLICA ASLI
IZVORNI NATPIS NA OSMANSKOM JEZIKU

هو الحي الباقي
المرحومه شهى بنت
حسين روحنه
الفاثحه
١٢٧٣
سنه

ŞAHİDENİN ÇEVİRİ YAZISI
TRANSKRIPCİJA NATPISA

hüve 'l-ḥayyu 'l-bākī
el-merḥūme šeha bint
ḥüseyn rūḥına
el-fātiḥa
1273 [=1856-1857]
sene

ŞAHİDENİN BOŞNAKÇAYA TERCÜMESİ
PRIJEVOD NATPISA NA BOSANSKI JEZIK

On je Živi i Vječni
Rahmetli Šeha kćerka Husejnova
El-Fatiha pred njenu dušu
1273 [=1856-1857]. g.

AHMED VOJVODA

Mezar Taşı
Nišan

02

ŞAHİDENİN OSMANLICA ASLI
IZVORNI NATPIS NA OSMANSKOM JEZIKU

المرحومه
دوزه بنت
محمد اغا روحنه
الفاطحه سنه

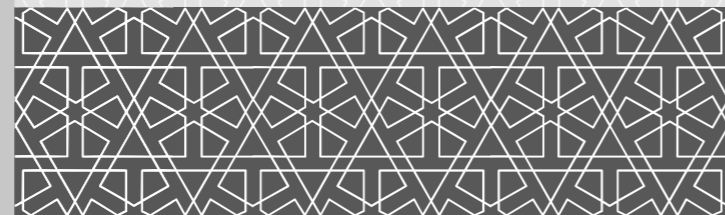
[Mezar taşının devamı
toprağa gömülüdür.]

ŞAHİDENİN ÇEVİRİ YAZISI
TRANSKRIPCİJA NATPISA

el-merhūme
duze bint
meḥmed aḡa rūḥına
el-fātiḡa sene
[Mezar taşının devamı
toprağa gömülüdür.]

ŞAHİDENİN BOŞNAKÇAYA TERCÜMESİ
PRIJEVOD NATPISA NA BOSANSKI JEZIK

Rahmetli
Duza kćerka Mehmed-age
El-Fatiha pred njenu dušu
Godina
[Ostatak nišana se nalazi
ispod površine zemlje.]

AHMED VOJVODA

Mezar Taşı
Nišan

04

ŞAHİDENİN OSMANLICA ASLI
IZVORNI NATPIS NA OSMANSKOM JEZIKU

المرحوم
[Mezar taşının devamı
toprağa gömülüdür.]

ŞAHİDENİN ÇEVİRİ YAZISI
TRANSKRIPCİJA NATPISA

el-merḥūm
[Mezar taşının devamı
toprağa gömülüdür.]

ŞAHİDENİN BOŞNAKÇAYA TERCÜMESİ
PRIJEVOD NATPISA NA BOSANSKI JEZIK

Rahmetli
[Ostatak nišana se nalazi
ispod površine zemlje.]

